

Levelezés

Információ

HÁLÓZAT, INFORMÁCIÓ, TÖRTÉNELEM

Kommunikáció

Érintkezés

Kapcsolatok

Hírforgalom

Áramlások

Tres faciunt collegium

A Szegedi Információtörténeti Műhely és Sic Itur ad Astra Műhelykonferencia szervező partnerei:

UNESCO Infokommunikációs Szakbizottsága

Magyar Történelmi Társulat Információtörténeti Szakosztálya

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Szerkesztette:

Vida Bence – Z. Karvalics László

A bevezetést írta:

Vida Bence – Z. Karvalics László

A kiadványt gondozta:

Fekete Franciska

A kiadvány előkészítésében közreműködött:

Durkó Ágnes

Kiss Elisabeth

A borítót tervezte:

Szabó Rózsa

ISBN: 978-615-00-3577-2

A Szegedi Információtörténeti Műhely és a Sic Itur ad Astra Műhelykonferenciája

HÁLÓZAT, INFORMÁCIÓ, TÖRTÉNELEM

Program és előadás-összefoglalók
2018. október 25. Budapest, ELTE BTK

Szeged, 2018

Program

2018 október 25. csütörtök

Helyszín: ELTE BTK A épület – 150. terem (alagsor)

1088 Budapest, Múzeum körút 6-8. I

09:00 Megnyitó

- 09:05 – 09:20 Szvetelszky Zsuzsanna: *A network, amint mondja önmagát - kvalitatív módszertan a hálózat kutatásban*
- 09:20 – 09:35 Z. Karvalics László: *Információ, hálózat, történelem. Néhány elméleti megfontolás*
- 09:35 – 09:50 Dr. Pap József: *Népképviselők és népképviselés a dualizmus korában – hálózatvizsgálat relációs adatbázissal*
- 09:50 – 10:00 Vita
- 10:00 – 10:15 Bradács Gábor: *Hálózatok a középkori történetírás információtörténeti szempontú vizsgálatában – esettanulmány*
- 10:15 – 10:30 Hunyadi Zsolt: *Jeruzsálem – Ródosz -- Fehérvár: információáramlás a johannita "hálózatban"*
- 10:30 – 10:40 Vita

10:40 – 11:00 Szünet

Párhuzamos szekciók

11:00 – 12:00 KÉK (Közép-és Kora-újkor) A. épület 150.

Sz. Kovács Dóra: *Hálózat kutatás és udvartörténet – ecsedi Báthory István kapcsolatrendszere*

W. Somogyi Judit: *Rejtjelező csoportok a késő-középkori és kora-újkori Itáliában*

Czövek Zoltán: *Egy fiatal főúr levelezése a XVI. század elejéről*

11:00 – 12:00 SÁRGA (20.sz.) I. épület – 109-es terem (alagsor)

Varga Lujza: *„Modern idők vértelen viadala” – Az érdekérvényesítés lehetőségei a Népszövetség központjában*

Szabó Levente Gábor: *A rádiótávíró kezdeti használata gyakorlatban. A Japán flotta információs hálózata a Csuzimai ütközet során*

Lengyel Ádám: *Csapatok Csapata – Modern hálózat- és szervezetépítés az Egyesült Államok Különleges Erőinél*

12:00 – 13:00 Ebédszünet

- 13:00 – 13:15 Vida Bence: Hálózatosság és töredezettség - problémafelvetések Bethlen Miklós kancellár kapcsolati hálójának rekonstrukciója kapcsán
- 13:15 – 13:30 Markó Anita: Hálózatok a 16–17. századi album amicorumokban: Az 1500 és 1700 közötti hungarika jellegű emlékkönyvbejegyzések hálózatelemzése az Inscriptiones Alborum Amicorum adatbázis alapján
- 13:30 – 13:45 Nagy Andor: Az alkalmi nyomtatványok kapcsolattörténeti forrásértékei – módszertani felvetés a brassói szász elit érvényesülési stratégiái nyomán (1650–1700)
- 13:45 – 14:00 Vita

Párhuzamos szekciók

14:00 – 15:00 KÉK A. épület 150.

- Gál Judit: A dalmáciai városok és a királyi udvar közötti kapcsolattartás változásai a 13-14. században
- Kriston Dorottya: Meghalt Mátyás - hogyan terjed az igazság (és a pletyka)? Mátyás király halálhírének története Itáliában
- Molnár Péter: Rokoni kötelékek. A hírek útja V. Károly, I. Ferdinánd és Ausztriai Margit személyes levelezésében 1526 közepétől 1528 elejéig

14,00 – 15,00 SÁRGA I. épület – 109-es terem (alagsor)

- Szemethy Tamás: A levélküldés nehézségei a lengyel örökösödési háború dél-itáliai frontján
- Szeghő Patrik: Az új kezdet prófétája: H. W. Steed, a Habsburg Birodalom és a délszláv kérdés
- Csonka Laura: Kapcsolati hálók a XII. kerületi nyilas pártszervezetben
- 15:00 – 15:15 Károlyi Bálint: Zichy István kamaraelnök kapcsolati hálózatai. A Magyar Kamara és vezetőjének információ hálózatának kutatási lehetőségei
- 15:15 – 15:30 dr. Kacziba Péter: Diplomáciai képviselők globális hálózatai, 1817-2015
- 15:30 – 15:45 Dr. Kárbin Ákos: A Német Birodalom diplomatáinak az Osztrák–Magyar Monarchia gazdaságát befolyásoló tevékenysége 1889–1893 között
- 15:45 – 16:00 Vita

16:00 – 16:15 Szünet

- 16:15 – 16:30 Szilágyi Adrienn: Családi kapcsolatok hálózata és online adatbázisa történeti források alapján
- 16:30 – 16:45 Kelecsényi Kristóf Zoltán: A 19. századi magyar építészet kapcsolati hálózata
- 16:45 – 17:00 Bán Gergely Károly: Belterület és ami mögötte van – Adalék Magyarországvároshierarchia-vizsgálatához 1930
- 17:15 – 17:30 Fábán Borbála: Egy magyar város közvilágítási hálózata a 19. század második felében - A történeti tér hálózatossága, valamint a településfunkciók és közvilágítás összefüggései
- 17:30 – 17:45 Vita
- 17:45 – 18:00 Közös tapasztalatok számbevétele, lezárás

Tartalom:

Tartalomjegyzék	1. o.
Bevezető	3. o.

Előadások:

Szvetelszky Zsuzsanna: <i>A network, amint mondja önmagát - kvalitatív módszertan a hálózatkutatásban</i>	6. o.
Z. Karvalics László: <i>Információ, hálózat, történelem. Néhány elméleti megfontolás</i>	7. o.
Dr. Pap József: <i>Népképviselők és népképviselő a dualizmus korában – hálózatvizsgálat relációs adatbázissal</i>	8. o.
Bradács Gábor: <i>Hálózatok a középkori történetírás információtörténeti szempontú vizsgálatában – esettanulmány</i>	9. o.
Gál Judit: <i>A dalmáciai városok és a királyi udvar közötti kapcsolattartás változásai a 13-14. században</i>	10. o.
W. Somogyi Judit: <i>Kripto-hálózati jellemzők a késő-középkori és kora-újkor Itáliában</i>	11. o.
Hunyadi Zsolt: <i>Jeruzsálem – Ródosz -- Fehérvár: információáramlás a johannita "hálózatban"</i>	12. o.
Kriston Dorottya: <i>Meghalt Mátyás - hogyan terjed az igazság (és a pletyka)? Mátyás király halálhírének története Itáliában</i>	13. o.
Sz. Kovács Dóra: <i>Hálózatkutatás és udvartörténet – ecsedi Báthory István kapcsolatrendszere</i>	14. o.
Czövek Zoltán: <i>Egy fiatal főúr levelezése a XVI. század elejéről</i>	15. o.
Molnár Péter: <i>Rokoni kötelékek. A hírek útja V. Károly, I. Ferdinánd és Ausztriai Margit személyes levelezésében 1526 közepétől 1528 elejéig</i>	16. o.
Vida Bence: <i>Hálózatosság és töredezettség - problémafelvetések Bethlen Miklós kancellár kapcsolati hálójának rekonstrukciója kapcsán</i>	17. o.
Markó Anita: <i>Hálózatok a 16–17. századi album amicorumokban: Az 1500 és 1700 közötti hungarika jellegű emlékkönyvbejegyzések hálózatelemzése az Inscriptiones Alborum Amicorum adatbázis alapján</i>	18. o.
Nagy Andor: <i>Az alkalmi nyomtatványok kapcsolattörténeti forrásértékei – módszertani felvetés a brassói szász elit érvényesülési stratégiai nyomán (1650–1700)</i>	19. o.
Károlyi Bálint: <i>Zichy István kamaraelnök kapcsolati hálózatai. A Magyar Kamara és vezetőjének információ hálózatának kutatási lehetőségei</i>	20. o.

Szemethy Tamás: <i>A levélküldés nehézségei a lengyel örökösödési háború dél-itáliai frontján</i>	21. o.
Szilágyi Adrienn: <i>Családi kapcsolatok hálózata és online adatbázisa történeti források alapján</i>	22. o.
Kelecsényi Kristóf Zoltán: <i>A 19. századi magyar építészet kapcsolati hálózata</i>	23. o.
Bán Gergely Károly: <i>Belterület és ami mögötte van – Adalék Magyarország városhierarchiavizsgálatához 1930</i>	24. o.
Fábián Borbála: <i>Egy magyar város közvilágítási hálózata a 19. század második felében (A történeti tér hálózatossága, valamint a településfunkciók és közvilágítás összefüggései)</i>	25. o.
dr. Kacziba Péter: <i>Diplomáciai képviseltek globális hálózatai, 1817-2015</i>	26. o.
Dr. Kárbin Ákos: <i>A Német Birodalom diplomatáinak az Osztrák–Magyar Monarchia gazdaságát befolyásoló tevékenysége 1889–1893 között</i>	27. o.
Szeghő Patrik: <i>Az új kezdet prófétája: H. W. Steed, a Habsburg Birodalom és a délszláv kérdés</i>	28. o.
Varga Lujza: <i>„Modern idők vértelen viadala” – Az érdekérvényesítés lehetőségei a Népszövetség központjában</i>	29. o.
Hermann Gabriella: <i>A magyar kormány és az Amerikai Egyesült Államokban élő magyar politikai emigrációs csoportok kapcsolata a hidegháború alatt a fellelhető levéltári források tükrében</i>	30. o.
Szabó Levente Gábor: <i>A rádiótávíró kezdeti használata gyakorlatban. A Japán flotta információs hálózata a Csuzimai ütközet során</i>	31. o.
Csonka Laura: <i>Kapcsolati hálók a XII. kerületi nyilas pártszervezetben</i>	32. o.
Lengyel Ádám: <i>Csapatok Csapata – Modern hálózat- és szervezetépítés az Egyesült Államok Különleges Erőinél</i>	33. o.

Bevezető

Vida Bence - Z. Karvalics László

Településhálózatok és kapcsolataik. Levelezőhálózatok, tudósító és tudóshálózatok, információs- diplomáciai- és kémhálózatok, családi és rokonhálózatok, információközösségek, vallási, szakmai és érdeklődés-közösségek, mint hálózatok, nyersanyag-és élelmiszerellátási láncok és kereskedőhálózatok. Közlekedési hálózatok, energiahálózatok, intézményhálózatok, települési térkapcsolatok. Egyházszerkezet. Csak néhány jellegzetes történelmi tárgy, amelyben a hálózatok általános elméletének megszületése óta a történettudomány kapcsolódási és inspirációs lehetőségeire lelt, hogy felfrissítse módszertanát, megközelítésmódját, szemléletét és kutatási kérdéseit, s egyúttal járuljon hozzá egy hálózattudomány által inspirált új, komplex és integrált gondolkodásmódhoz, apránként csempészszerűen a közgondolkodásba az alapfogalmakat és a ráépülő összefüggéseket (Birher és Bertalan, 2014).

Fel kell tennünk a kérdést, hogy vajon csak fogalomhasználati újításról beszélhetünk, vagy sikerült a megismerésben, rekonstrukciós erőben, új összefüggések láttatásában is előrelépni? Milyen megértési többletet kínál a történész számára, ha az urbanizáció kezdeteiről, a kereskedelmi és információs hálózatok felépülésének, fejlődésének és változásainak természetéről, birodalmak, államok, közigazgatási intézmények struktúráinak differenciálódásáról, vagy éppen vallások és eszmék, járványok, gyógymódok, technológiai és társadalmi újítások terjedéséről a hálózatok kutatás nyelvén beszél? Meddig heurisztikus a különböző méretű, korú és komplexitású hálózati struktúrák általános vizsgálatából kinyert összefüggések alkalmazása (Csermely, 2004), és mikortól állunk pusztán apoféniával (teljesen spontán módon kialakuló észlelési reakcióval) szemben, amelyben véletlenszerű, egymással össze nem függő jelenségeknek értelmet, jelentést tulajdonítunk (Vazza és Feletti, 2017)?

És hogyan érinti a mikrotörténelmi tárgyakat a hálózati látásmód? A kapcsolatok és az érintkezések világát, ahol a hálózatok kiterjedése az önmagukat újratermelő közösségek méretével egyezik meg, ám a közösség-közi kapcsolatokon keresztül hálózati makrostruktúrákat is épít, nevezetessé téve a közvetítő szereplőket (go-betweens, intermediaries, brokers), s közülük különösen a kémek, hírvivők, követek, tolmácsok, utazók, felfedezők, kereskedők, orvosok, katonák és művészek képviselőit.

S hiába szaporodtak fel az elmúlt évtizedben a hálózatiság által inspirált felfedező kutatások és indultak hatalmas méretű, nemzetközi összefogással zajló adatbázis-építések, nem sikerült áthidalni azt a kínzó ellentmondást, ami a struktúraként felfogott hálózattal és a mennyiségként felfogott közléstartalommal szemben az áramló információ minőségére, transzformációs erejére, dinamikájára, kiváltott hatására, cselekvésbefolyásoló erejére vonatkozó szempontok és kutatási tárgyak között feszül. Másképp: a struktúra-alkotó elemek, az elemek közti kapcsolatok, ezek elrendezése (topológiája) az elrendezés jellegzetes alapformái, a kötésként felfogott kapcsolatok erőssége és olykor a csomópontok közti áramlás erőssége már kifejezhető és ábrázolható, ám a jelentés világába még nem sikerült behatolni. Így a feltárt és rendezett ismeretelemeken a matematikai-statisztikai fogantatású információelmélet, a mennyiség-és átvitel-érzékeny shannon-weaveri világ absztrakt információfogalmához kötődő és abból származtatott műveleteket végeznek a

kutatócsapatokba bevont fizikusok és matematikusok segítségével, miközben a mentális objektumokból és a cselekvésből „fekete lyuk” lesz. Van-e esélye annak, hogy az információ, mint mentális objektum is visszakerül a tárgylemezre?

Továbbmenve: rejlik-e kihívás abban, ha nemcsak a társadalomtörténet hagyományos csoport-típusainak személyközi kapcsolatait tekintjük hálózat-teremtő erőnek, hanem az élet-és eseménytereket, s az azokban egymásra ható valamennyi entitást is? Tehát az érintkezésen, kölcsönös jelenlétén és befolyásoláson keresztül elválaszthatatlanul összefonódó emberi, természeti, biológiai, tárgyi-technológiai (artefaktuális) és mentális objektumok világát, amelybe behatolva az ok-okozati kérdések nyomozásában léphetünk előre. A cselekvőhálózat-elmélet (actor-network theory) vagy a MET (Material Engagement Theory) régésztől gazdaság-és technikatörténészig kínál új megközelítési utakat mindehhez.

Fontos annak tudatosítása, hogy már nem a kísérletezés szakaszában vagyunk. A történeti hálózat kutatásnak könyvtárnyi irodalma nőtt, és konferenciák, szakmai szerveződések sora állította figyelme középpontjába. Így már a módszertani kérdéseknek is önálló osztályai emelkedtek fel, legyen szó a Nagy Adat megoldásokról, az adatbázis-háttérrel, a modellezés és a vizualizáció lehetőségeiről, vagy épp interjútechnikáról, oral history közegben. Sok esetben a történeti tárgy és a feldolgozási módszertan egymástól elválaszthatatlan, ezért még távoli korok történeti problémáinak hálózat-központú feldolgozásai is tudnak egymás számára jelentőséget lenni.

Ezt a sokszínűséget és összetettséget tükrözik konferenciánk előadásai.

Hivatkozott irodalom:

Birher Nándor- Bertalan Péter: Hálózatokban OKTKER Kft. – Nodus Kiadó, Veszprém, 2014

Csermely, Péter: A rejtett hálózatok ereje Vince Kiadó, 2004

Vazza, Franco – Feletti, Alberto (2017): The Strange Similarity of Neuron and Galaxy Networks Nautilus, July 20 <http://nautil.us/issue/50/emergence/the-strange-similarity-of-neuron-and-galaxy-networks>

ELŐADÁSOK

A network, amint mondja önmagát - kvalitatív módszertan a hálózatkutatásban

Szvetelszky Zsuzsanna

Magyar Tudományos Akadémia, RECENS Kutatócsoport

szvetelszky@gmail.com

A település- és szervezeti kutatások esetében az interjúalanyokat – az egyént – az adott közösségről – a „mi”-ről, a hálózatról – kérdezzük, annak is rejtett, informális karakteréről. A hálózatkutatáshoz kapcsolódó módszertani elem a narratív network-interjú, mely szervezet- és településkutatások során fejlődött ki. Az interjúalanyokat nem saját életükről, hanem a közösség informális kapcsolathálózatáról, annak történetéről, a helyi network jellegzetességeiről kérdezzük. A narratív network-interjúk elemzéséből származó eredmény felrajzolja a mindennapi közösségi, kapcsolathálózati helyzetek tapasztalatait, a kollektív értékrenddel kapcsolatos személyes viszonyt, vagy a kollektív viszony egyéni percepcióját.

Noha az interjú szubjektív válaszokból épül fel, mégis a „külső” társadalmiasultság közelebbi megismerésére irányul, s nem a szubjektum társadalmi beágyazottságának feltárására. A módszer akkor ígéretes, ha egyéb források hiányában heurisztikus eredményekre számíthatunk (Solt 1998) illetve, ha a vizsgált társadalmi jelenségről egyéb módon nem gyűjthetők össze adatok, valamint akkor, ha kutatásunk célja a hiedelmek, értékbeállítódások kérdőíves kutatásnál finomabb elemzése. Az interjúalany a közösségi emlékezet collaborative filtering folyamatain átjutott elemeit az egyéni percepció alapján megkonstruálva tárja a kutató elé. A közös szűrés jelentős lépcsőfok a tartósan koegzisztáló kovariánsok kanonizálódása felé, s mivel az interjú maga a közösségről szól, emiatt nagyobb esély van a kollektív reflexivitás megjelenésére is.

A network-narratíva a csoportágencia élménye: a szöveget, a szereplőket és a közönséget illetően is. Ebben az értelemben a narratív network-interjú csoportkötődési interjú is. Nemcsak az interperszonális reprezentáció dinamikájából adódó komplikációkat kell figyelembe venni (bár a network-narratíva kifejezetten tisztavirág-életű, de mint ilyenek, rövid élettartama alatt mégis van egy bahtyini értelemben vett interszubjektivitása: egy kvázi-nyilvános diskurzus-jellege), hanem a csoportközi reprezentáció dinamikájából fakadó ambivalenciát is, mely különösen transzparenssé válhat a kapcsolathálózat feltárását célzó szülő lokális vagy szervezeti fókuszcsoportos vizsgálatok eredményeiben.

A narratív network-interjú azt a tudást tárja fel, ahogy az elbeszélő kollektív jelentéstartalmakat és koherenciát kreál saját közösségében. Egyidejűleg tájékoztat az adott közösség informális hálózatáról és az abban való szubjektív részvételről, és ennek narratív konstrukciójává szerveződött tapasztalatairól. A narratív network-interjúk tehát nem kommunikációs stratégiák autentikus forrásai: inkább olyan önelbeszélések a „mi”-ről, a humánológiai értelemben is felfogható csoportorganizmusról, amelyeket az informális kapcsolathálózat interpretációiként, a csoport-mentalitás percepciójaként fogadhatunk el.

Információ, hálózat, történelem. Néhány elméleti megfontolás

Z. Karvalics László

Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

habilitált egyetemi docens, zkl@hung.u-szeged.hu

Tíz éve, a 2008-ban szervezett kapcsolathálózat-történeti kerekasztalon a két McNeill, apa és fia *The Human Web* c. könyvével kapcsolatos fenntartásaimat foglaltam össze egy „Miért nem lehet hálózattörténetet írni hagyományos narrációval?” című előadásban. Fő tézisémet változatlanul érvényesnek tartom: abból, hogy hálózattudományi kifejezésekkel fejezünk ki már korábban is ismert és leírt viszonyokat, még semmiféle heurisztikus többlet nem származik. Ahogy azt is, hogy a csomópontokkal és élekkel (nodes and edges) leírt struktúra/topológia önmagában keveset mond az áramlásokról és áramlásmintázatokról, amelyek az adott hálózatot jellemzik. Így az áramlásokhoz köthető hálózati események is láthatatlanok maradnak, a hálózati hatások okozta változások és átalakulások (transzformációk) különböző fajtáival együtt. S nem rajzolható meg az akkumuláció dinamikája sem, amely az áramlások finomszerkezetéből következik. Ha pusztán a hálózatiság tényeit, számosságait és térbeli dimenzióit tudjuk megragadni, akkor szinte ugyanott vagyunk, mint korábban.

Egy 2016-os írásban Mushon Zer-Aviv mindezt úgy fogalmazza meg, hogy „ha minden hálózat, semmi sem hálózat”. És az áramlásokon kívül a következő mozzanatokra kiérzékenyített vizsgálatot kéri még számon a hálózatkutatóktól:

- a protokollt - a hálózaton belüli kapcsolatokat kormányzó, megállapodáson alapuló szabályok és standardok azonosítását (Galloway és Thucker, 2004)
- a narratívát - ha a csomópontok emberek, akkor számtalan másik csomóponthoz számtalan éllel kapcsolódnak. Melyikről szól a hálózat, hogyan „olvassuk” a hálózatot? Hogyan kezeljük a hibriditást, az átfedéseket? Az életfolyamatok sem térképként vagy hálózatdiagramként íródnak, hanem narratívaként. Kiemelkedően fontos narratíva az, hogy hogyan jött létre és hogyan változott a hálózat.
- az irányviszonyokat
- az időviszonyokat – mikor történnek a hálózati események
- a teljesség megalapozását - annak megnyugtató kizárását, hogy más csomópontok és élek már nem (aktív) részei a hálózatnak

A felsorolt szempontok még bővíthetőek, de ezen az úton járva előbb-utóbb kialakítható a különböző előjelű történeti hálózatkutatások közös problématerképe.

"Népképviselők és népképviselet a dualizmus korában – hálózatvizsgálat relációs adatbázissal

Dr. Pap József

Eszterházy Károly Egyetem, Történelemtudományi Intézet

főiskolai tanár, pap.jozsef@uni-eszterhazy.hu

Az Eszterházy Károly Egyetemen 2007-ben kezdődött el az adatfeldolgozás új korszaka. Ekkor hagytuk abba adatainknak Excel táblákban való nyilvántartását, és hoztuk létre első adatbázisainkat. A váltás több volt egy egyszerű technikai lépésnél, egészen új gondolkodásmódot követelt meg az adatfeltárás és rendszerezés terén. Az Egyetem fiatal kutatói ma már mind ezt az eszközt használják saját kutatási adataik rendszerezésére, elemzéseikben statisztikai, térinformatikai és hálózateleméleti módszereket alkalmaznak, kombinálnak hagyományos történeti narratív eljárásokkal.

Saját kutatásom a dualizmus kori parlament képviselőihez kapcsolódik, róluk gyűjtött életrajzi adatok jelentik adatbázisom egyik jelentős részét. A konkrét képviselőknek a családtagjai is rögzítésre kerülnek, mely családi kapcsolatrendszerek feltérképezését teszi lehetővé. Az országos és lokális elit érintkezési felületét jelentik azok a vármegyei tisztségviselők, akik egy-egy mikro kutatás eredményei alapján kerülnek a feltárt sokaságba. Ebben az esetben már rendelkezem egy lokális hálózattal, mely jelenleg igazából csupán a későbbi lehetőségeket jelöli ki számunkra. Ennek rövid bemutatása jelenti előadásom egyik kérdéskörét.

A történeti adatok egy része földrajzi helyhez is kötődik, azok segítségével összekapcsolhatóak egymással, ami szintén nagy lehetőségeket kínál. Az egyének személyes adatai (pl. vallás) összekapcsolható a választókerületekkel/járásokkal, ahol azok szerepet játszottak. A kerületeknek a településekkel való összekapcsolása, pedig az adott vidék összesített adataival hozza kapcsolatba az egyéneket. Így olyan adatsorok állnak elő, melyek korábban még nem léteztek. Az illeszkedő adat mezők (jelen esetben a települések) azonban ezen túl lehetővé teszik a külön-külön készült adatbázisok összekapcsolását, ami igen nagy lehetőségeket rejt magában. Erre szeretnék konkrét példát mutatni Demeter Gábor által vezetett adatgyűjtés és a saját kutatásom esetében, melynek eredménye térinformatikai eszközökkel megjeleníthető, a bemutatandó konkrét példa a választási eredmény és a kerület felekezeti jellege közötti kérdést vizsgálja.

Az adatbázis egy olyan rendszer, melynek korlátait maga a kutató személyes adottságai és idejének végeessége jelenti, de a különálló rendszerek hálózatba rendezhetők, mely jelentős eredményeket szülhet. Ehhez azonban nemcsak a technikával, hanem egymással szemben is nagy nyitottságra van szükség.

Hálózatok és hálózatiság az Ottó-kori keleti missziós politika (919-1024) historiográfiájának információ-történeti szempontú vizsgálatában

Bradács Gábor

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet
egyetemi tanársegéd, bradacs.gabor@arts.unideb.hu

A középkori történetírás az elmúlt évtizedekben szerencsésen kilépett az addig szinte kizárólag a filológusok és irodalomtörténészek által meghatározott elméleti kereteiből, amennyiben a középkori történeti irodalom addigi „műfaji” alapú osztályozását felváltotta az ún. „funkcionalista” megközelítés. Ez lehetőséget teremt a jelen előadás keretei között a doktori értekezésünk bemutatására is, melynek témája az Ottó-kori Német Királyság, illetve Német-római Birodalom (919-1024) missziós politikájának recepciója a középkori német történetírásban a 10. századtól egészen a 16. század elejéig. A dolgozatban rávilágítunk arra, hogy ennek a missziós politikának az egyes eseményei a vizsgált historiográfiai korpuszban elsősorban területi alapon jelennek meg hangsúlyosabban, így pl. Magdeburg alapítása leginkább a szász(országi), ellenben a lorchi érsekség körüli vita, valamint ennek egyházpolitikai következményei kiváltképp a bajor(országi) történetírásban jelennek meg.

Előadásunk fő célja annak az áttekintése, hogy a vizsgált történetírók mely szerzők munkáit vették alapul az (Ottó-korra vonatkozó) információik megszerzésénél, és hogy ebben az esetben érvényesül-e a fenti „földrajzi” elv, vagy pedig más kommunikációs csatornák, így például az egyes történetírók által felhasznált kéziratok révén. Különösen azokra a késő középkori munkákra fordítjuk a figyelmüket, ahol az írók maguk sorolják fel tételesen az általuk feldolgozott forrásokat, igazolandó azt, hogy a történetírók írók által fontosnak tartott események rögzítésénél a térbeli „információs gócpontokon” kívül léteznek-e más, leginkább a kézirati hagyomány elemzésével rekonstruálható, „virtuális” hálózatok is, melyben az egymástól akár térben és időben is távol keletkezett munkákat összeköti valamilyen közös információforrás. Ez utóbbi „textuális-filológiai” hálózat meglétének igazolását kiválasztott példákon keresztül kívánjuk igazolni.

A dalmáciai városok és a királyi udvar közötti kapcsolattartás változásai a 13-14. században

Gál Judit

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
tudományos segédmunkatárs, galjudit88@gmail.com

Előadásomban a Magyar Királyság részét képező, ám azon belül széles körű autonómiát élvező dalmáciai városok és a magyar udvar közötti diplomáciai kapcsolatok jellegét és a kapcsolattartás módját vizsgálom meg a 13. és 14. század során. Észak- és Közép-Dalmácia még a 12. század elején, Könyves Kálmán hódításainak hála került magyar uralom alá, és Zára, valamint a Kvarner-öböl szigeteinek kivételével 1322-ig magyar kézen is maradt. Ebben a korszakban a városok számos királyi kiváltságot nyertek, amelyek biztosították az autonómiát, amely többek között szabad teret hagyott nekik világi igazgatásuk, egyházi igazgatásuk, igazságszolgáltatásuk és a városok belső jogi szabályozása terén is. A nagyfokú autonómia azt is eredményezte, hogy a városok lazábban kötődtek az udvarhoz, mint az ország más részei. A magyar uralom végére 1322-ben került sor, átmenetileg, amikor a dalmáciai városok önként elfogadták Velence fennhatóságát. Ennek a korszaknak Nagy Lajos vetett véget, aki 1358 során visszafoglalta a korábbi magyar területeket, emellett megszerezte többek között Zárát és Raguzát is. Nagy Lajos hódításaival az 1360-as évek végére a Magyar Királyság birtokolta az Adriai-tenger keleti partvidékét egészen Cattaróig bezárólag.

Előadásomban elsősorban arra keresem a választ, hogy milyen diplomáciai kapcsolatok léteztek, és ezek hogyan változtak a királyi udvar és a városok között az Árpád- és az Anjou-korban. Vizsgálni fogom azt, hogy kiken keresztül tartották a kapcsolatot a városok a királlyal és kik feleltek a királyi udvarban a dalmáciai területek szorosabb felügyeletéért és a kapcsolattartásért. Kitérek majd arra, hogy a hogyan változott a diplomáciai tér szerkezete, hogyan alakult a városok és a király tárgyalási pozíciója és mindezek hogyan befolyásolták vagy alakították át a dalmáciai városok helyét a királyságon belül. Előadásom konklúziójaként az Árpádok és Anjouk politikai hatalomgyakorlása közötti különbségekre szeretném felhívni a figyelmet.

Rejtjelező csoportok a késő-középkori és kora-újkorban Itáliában

W. Somogyi Judit

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar,

Romanisztikai Intézet

adjunktus, somogyi.judit@btk.ppke.hu

A XIV. század utolsó évtizedeitől kezdődően néhány itáliai régióban, a diplomáciai kapcsolatok területén, a fontosabbnak tekintett információkat gyakran rejtjelezve juttatták el a címzetteknek. A dinamikusan fejlődő új kapcsolattartási mód, amely a későbbi századokban Európa más területein is gyakorlattá vált, a már létező aktív levelezőhálózatokra épült, és – ezekkel a hálózatokkal párhuzamosan működve, de tőlük több tekintetben eltérő jellemzőket mutatva – egy új kommunikációs csatorna kialakulását eredményezte. A korabeli kódrendszerek létrehozói és felhasználói, biztonsági megfontolásokból, többé-kevésbé zárt csoportba szerveződve végezték tevékenységüket. E csoportok szerkezete és működése, valamint a csoportok közötti relációk keletkezésének lehetősége a kevésbé kutatott területek közé tartoznak, jóllehet az említett jellemzők feltérképezése tovább árnyalhatja – többek között – a hatalmi központok között fennálló kapcsolatok rendszerére és a kapcsolattartás, az információcsere formáira vonatkozó eddigi ismereteinket. A rejtjelezéshez közvetlenül vagy közvetve kapcsolódó korabeli írott dokumentumok (kódkulcs, nyílt, kódolt és dekódolt változatban fennmaradt diplomáciai levelek) a rejtjelezési kapcsolatrendszerek feltárását célzó kutatások számára is alapvető forrásoknak bizonyulnak, mivel ezek az írások – az adott diplomáciai üzeneten kívül – gyakran tartalmaznak a kapcsolattartást biztosító személyek azonosítását segítő adatokat, és az egyes csoportok felépítésére, tevékenységére vonatkozó explicit vagy implicit utalásokat.

Az előadás XV-XVI. században keletkezett, észak-itáliai levéltárakban őrzött, olasz nyelvű források korábbi vizsgálati eredményeire támaszkodik. A konkrét elemzés korpuszát az említett korszakban alkalmazott egybécés (monoalfabetikus), homofonikus eljárásokhoz köthető dokumentumok alkotják. A vizsgálat elsősorban a rejtjelezésben érintett csoportok strukturális jellemzőire és működésére koncentrál, de kitér a csoportok között esetlegesen kialakuló kapcsolatok lehetséges formáira is.

Jeruzsálem – Ródosz -- Fehérvár: információáramlás a johannita

"hálózatban"

Hunyadi Zsolt

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar, Történeti Intézet
egyetemi docens, hunyadiz@hist.u-szeged.hu

Az előadás a johannita rendi struktúra sajátosságait veszi górcső alá. A cisztercita generális káptalan nagyon fontos mintát szolgáltatott a lovagrendi hierarchia kiépítésében, de a hatékony kommunikációs lánc kialakításához ez nem volt elegendő. A megoldást részben egy új intézmény megvalósítása, a tartományok (perjelségek, nagyperjelségek, nyelvek) létrehozása kínálta, másrészt a rend által kidolgozott vizitációs rendszer és a rendi adók begyűjtésének módja tette hatékonyá.

A folyton változó rendi kihívások (a hitetlenek elleni harc megszervezése, és a zarándokok igényeinek kielégítése) állandó átszervezésre kényszerítette a johannita vezetést. A mindenkori központ (Jeruzsálem, Belvoir, Akkó, Ciprus, majd Ródosz) és az egyes perjelségek, illetve preceptoriumok közötti kapcsolattartás megszervezése komoly kihívások elé állította a rendtagokat, amelyek egy részét olyan ad hoc lépésekkel oldották meg, amelyek hosszú távon intézményesültek (pl. visitorok).

A prezentáció hazai és nemzetközi példákat is felvillant a johannita "hálózat" működését illusztrálандó.

Meghalt Mátyás - hogyan terjed az igazság (és a pletyka)?

Mátyás király halálhírének története Itáliában

Kriston Dorottya

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
olasz-történelem osztatlan tanárszakos hallgató, senkeri.dorottya.anna@gmail.com

ÚNKP pályázatomban azt vállaltam, hogy a 2019. évi OTDK-án bemutatom Hunyadi Mátyás halálhírének történetét a Modenában, Milánóban, Mantovában, Velencében és Firenzében őrzött források tükrén keresztül.

A munka első fázisaként a téma Magyarországon elérhető szakirodalmát dolgozom föl, illetve a Vestigia Kutatócsoport által digitalizált és online adatbázisba rendezett milánói és modenai magyar vonatkozású anyagot (www.vestigia.hu) vizsgálom meg.

Előadásomat a következő kérdések köré építem:

- Mátyás halála, mint hír, tartalma: Mi az, ami az egyes itáliai udvarokba eljutott? Milyen körülményeket tartottak fontosnak megemlíteni, és miért? Milyen megkérdőjelezhető valóságtartalmú híresztelések keltek szárnyra?
- Mátyás halála, mint hír, terjedésének körülményei: Mikor értesültek róla az egyes itáliai udvarok, milyen gyorsan, kiken keresztül terjedt?
- Mátyás halála, mint hír, értelmezése: Hogyan tálalják a hírt a közlői, és hogyan fogadják ezt az egyes udvarok? Örülnek, aggódnak, semlegesek, vagy esetleg őszintén gyászolnak? Milyen változásokat vetít előre Mátyás halála az itáliai erőviszonyokban a kortársak szerint?
- Mátyás halála és az itáliai külpolitikai protokoll: Kik nyilvánítanak részvétet a megözvegyült Beatrix királynénak, illetve Corvin Jánosnak, milyen gyorsan írnak, milyen módon fejezik ezt ki?
- A fenti adatokból milyen diplomáciai kapcsolati hálózatok rajzolódnak ki? Az egyes itáliai udvarok/érdekcsoportok kikhez és hogyan kapcsolódtak? A magyar elit kikkel érintkezett az olaszok közül?

Mindamellet pedig a Vestigia Kutatócsoport célja, hogy az eddig részben, vagy teljesen ismeretlen, Itáliában őrzött magyar vonatkozású forrásanyagot a hazai szakmai közönség megismerje, és számára hozzáférhetővé tegye, ezzel követve a Nyáry Albert, Berzeviczy Albert, Fraknói Vilmos és társaik által elindított kutatói hagyományokat. Ezt a szemléletet igyekszem az előadásomba is belevinni.

Hálózat kutatás és udvartörténet – ecsedi Báthory István kapcsolatrendszere

Sz. Kovács Dóra

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Történelemtudományi Doktori Iskola, Művelődéstörténet Doktori Program

doktorandusz, kovacs.dori93@gmail.com

Ecsedi Báthory István (1555-1605) országbíró, Szabolcs, Szatmár és Somogy vármegyék főispánja a 16. század második felében a magyar politikai, vallási (református) és kulturális közeg meghatározó egyénisége volt. Ecseden kiépített udvara a Felső-Tisza-vidék gazdasági és szellemi központja volt a korszakban.

Báthory István végrendeletében meghagyta, hogy iratait halála után maradéktalanul égessek el, ezért nem állnak rendelkezésünkre azok a forráscsoportok (elsősorban udvari rendtartások), amelyek lehetővé tennék az ecsedi udvar hagyományos leírását. Ugyanakkor ecsedi Báthory István végrendelete és a Zichy család levéltárában őrzött több ezer tételes levelezés Báthory és körei között értékes forrása a tágan értelmezett ecsedi udvar, a földesúri família társadalmi-intézményi kutatásának.

A végrendelet és a levelek névanyagából ugyanis kirajzolódik egy rokoni, illetve szervitori kapcsolatokról álló hálózat, amelynek metszéspontjaiban az ecsedi udvar áll. A hálózat kutatás módszertanával több megközelítésből is vizsgálható az ecsedi udvar szerkezete. Ezek mind árnyalják tudásunkat a koraújkori főúri familiák működéséről, illetve a dominusz szolgálatában állók társadalmi mobilitásáról.

Összevethető például ecsedi Báthory István főemberének, kiskereki Kereky Jánosnak kapcsolatrendszere (a hozzá intézett nagyjából négyszáz levél alapján) Báthory kapcsolati hálójával. Vizsgálható a felekezeti szerepe a dominusz-szervitori, valamint információs hálózatokban, de érdemes kitérni arra is, hogy a forrásokból hogyan körvonalazódik a Báthory István familiájához köthető településhálózat, azaz mennyiben korlátozódik az ecsedi udvar befolyása egy bizonyos földrajzi térre.

Egy fiatal főúr levelezése a XVI. század elejéről

Czövek Zoltán

czzo@freemail.hu

A középkori magyar arisztokrácia és nemesség vérségi leszármazását – mely a rokoni hálózat alapját jelenti – viszonylag jól ismerjük. Ez azért lehet így, mert a Magyarországon hagyományosan 1526-ig számított középkor forrásanyaga legnagyobb részben jogbiztosító oklevelekből áll. Nyilvánvaló, hogy a rokoni kapcsolatok információs csatornaként is működhettek. Azt viszont, hogy mik voltak azok a hírek, amelyeket az urak közölni akartak egymással, csak rendkívül nehezen tudjuk rekonstruálni. Ennek oka, hogy a levelezésükből alig maradt ránk valami: a leveleket általában nem tartották érdemesnek megőrizni, mivel nem volt jogérvényük.

Egervári László horvát-dalmát-szlavón bán, később tárnokmester fia, István édesanyjának, Rozgonyi Klárának újraházasodása következtében került gyermekként a Kanizsaiak rokonsági körébe. Utóbbi család levéltára szinte teljes épségben vészelte át az évszázadokat, főleg ennek köszönhető, hogy ránk maradt az ifjan elhunyt Egervári István levelezésének néhány darabja. Ezek a források érdekes fényt vetnek kapcsolati hálózatára.

A részletesen vizsgálandó levelek száma mintegy tíz, ezek mindössze körülbelül két év alatt keletkeztek. Jelentős részük Egervári és szülei (anyja, illetve mostohaapja, Kanizsai György) kapcsolatáról vall. A levelekben nem találkozunk indulattal telített fogalmazással, ám úgy tűnik, hogy ez a viszony nem volt teljesen problémamentes. Forrásaink emellett – természetesen – bepillantást engednek a kor mindennapi életébe, így az információáramlás figyelemre méltó példái is kimutathatók általuk: a bennük olvasható hírek közül legérdekesebbek talán a külföldről jövők. Nem meglepő viszont, hogy a legterjedelmesebb levél birtokügyekről szól.

Rokoni kötelékek. A hírek útja V. Károly, I. Ferdinánd és Ausztriai Margit személyes levelezésében 1526 közepétől 1528 elejéig

Molnár Péter

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi kar, Történeti Intézet
egyetemi adjunktus, Molnar.Peter@btk.elte.hu

A Habsburgok az 1520-as évek közepére kialakult birtokkonglomerátuma egyszerre tette szükségessé azt, hogy a család hatalmat gyakorló tagjai egymástól távol tartózkodva irányítsák e területeket, valamint azt, hogy egymással minél szorosabb kapcsolatban maradjanak. A kormányzat és a hírközlés lassan modernizálódó rezsimjei nyújtotta lehetőségekkel élve az előbbiek olyan információs hálózatot működtettek, melynek középpontjában a családfő állt. A Károlyhoz érkező rokon levelek, illetve az általa azokra válaszolva adott instrukciók „utazási sebessége” komolyan befolyásolhatta a bennük foglalt politikai tervek megvalósulásának esélyeit. Ez a helyzet még összetettebbé vált, amikor a Mohács következtében Ferdinánd előtt két királyság megszerzésére nyílt mód.

A mind a Habsburgok, mind Magyarország szempontjából döntő fontosságú események közepette különösen érdekes, hogy az említett kommunikációs hálózat milyen sebességgel működött. Giró-Szász András korábban arra az eredményre jutott, hogy a mohácsi csatától 1529-ig tartó korszakban Károly mindössze két-három hét késéssel értesült a magyarországi eseményekről. Érvelését azonban döntően Károly 1516. november 12-én kiadott postarendeletere alapozta, amely előírta, hogy a leveleknek mennyi idő alatt kell eljutniuk Linzből Brüsszelbe, illetve onnan Burgosba. Ám az ott kijelölt útvonal átszeli Franciaországot, amelynek uralkodója 1526-tól ismét hadban állt Károllyal. Giró-Szász András figyelmen kívül hagyta ezt a tényt. Szükséges tehát újra megvizsgálni a kérdést, hogy a magyarországi hírek milyen gyorsan jutottak el Károlyhoz a korszakban a „családi hírcsatornákon” keresztül. Az ismertető kutató a Habsburg családtagok levelezésének kritikai kiadására szűkítettem le; a két fivér egymással váltott levelein kívül tárgyalom Ferdinánd és Ausztriai Margit üzenetváltásait is, mivel a fivérek nagynénje ekkor még az előbbiek közti „híraram” fő közvetítője volt. (Nem kerül szóba ugyanakkor az a Mária, akitől csak Ferdinándhoz intézett ekkori levelek maradtak ránk.) A végkövetkeztetés: e korszakban Károlytól Ferdinándig az üzenetek átlagosan szűk két hónap alatt jutottak el, vagyis jóval lassabban tudtak reagálni a másiktól érkező hírekre vagy javaslatokra, mint azt Giró-Szász András vélte.

Hálózatosság és töredezettség - problémafelvetések Bethlen Miklós kancellár kapcsolati hálójának rekonstrukciója kapcsán

Vida Bence

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

Történelemtudományi Doktori Iskola

Kora Újkori Magyar Történelem Program

doktorandusz, szotarport@gmail.com

Bethlen Miklós kancellár kapcsolati hálójának feltárása egyedülálló lehetőség a kora újkori diplomáciatörténet, gazdaságtörténet és művelődéstörténet szempontjából egyaránt. Az európai peregrináció során kiépített levelezési rendszer partnerei lehetővé tették Bethlen számára, hogy betekintést nyerhessen az európai nemzetközi viszonyokba, valamint azt is, hogy saját üzeneteit közvetítse partnerei felé.

Előadásomban elsősorban a hálózatelmélet diszciplínájának alkalmazhatóságával kapcsolatban szeretnék problémafelvetéseket megfogalmazni. Az érintett kérdések egy modellszerű hálózat-rekonstrukció előkészítésekor fogalmazódnak meg. Miként rendezhetők az egyes levelezőkkel fenntartott kapcsolatok, diádok, egységes hálózattá? Bizonyítható, hogy tudatosan épített és nem véletlenszerűen létrejövő kapcsolatrendszerrel van szó? Mit mutat meg és hogyan építhető tovább az így létrejövő csillag-szerkezetű kapcsolati háló? Mit lehet kezdeni a feltételesen hiányzó személyekkel, hogyan lehet következtetni a hálózat szerkezetéből annak korabeli valós méretére? Értelmezhető-e ez a kommunikációs háló többretegű hálózatként, amely egyszerre foglal magában gazdasági, politikai, rokoni kapcsolatokat és miként különíthetők el egymástól ezek a rétegek, figyelembe véve, hogy egy személy akár több hálózat tagjaként is szerepelhet? Megfigyelhető-e pusztán a levelek terjedése alapján, hogy milyen csoportok közt folyt a bethleni információáramlás, kik voltak ezen csoportok tagjai, és kik a kapuőrök, akik az információ terjedését szabályozták? Milyen szerepet szánt saját magának Bethlen Miklós az információ terjesztése kapcsán, és mennyiben sikerült hű maradjon ehhez a szerephez?

Két esettanulmányt felhasználva szeretném pontosabban megfogalmazni a fent vázolt dilemmákat, reflektálva a levelezés alapján épített adatbázison végzett kezdeti vizsgálódások alapján megfogalmazódó lehetséges kutatási irányokra. Az egyik esettanulmányban az Apologia ministrorum evangelicorum Hungariae, a másikban pedig a Columba Noe röpirat terjedésén keresztül szeretném tárgyalni a hálózat működésével kapcsolatban felmerülő kihívásokat. Amellett, hogy mindkét röpirat markánsan tartalmazza a bethleni kulturális és politikai programot, fényt derít a főúr gazdasági kapcsolatainak természetére és arra is, miként befolyásolta Erdély geopolitikai helyzete az üzenetközvetítés folyamatát.

Hálózatok a 16–17. századi album amicorumokban: Az 1500 és 1700 közötti hungarika jellegű emlékkönyvbejegyzések hálózatelemzése az Inscriptiones Alborum Amicorum adatbázis alapján

Markó Anita

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Irodalomtudományi Doktori Iskola
Európai és magyar reneszánsz doktori program
doktori hallgató, anitamarko89@gmail.com

Az album amicorumok bejegyzései nemcsak a filológiai elemzésre vagy egyes személyek biográfiai adatainak pontosítására adnak lehetőséget, a forráscsoport magában hordozza a hálózatként való interpretálás lehetőségét, a bejegyzések által összekapcsolódó hálózat elemzését. Elemzésemben a szegedi működtetésű Inscriptiones Alborum Amicorum adatbázis anyagát használva az 1500 és 1700 közötti hungarika jellegű inscriptiók bejegyzőiből és albumtulajdonosaiból álló hálózat vizsgálatára teszek kísérletet. A hálózati modell adaptálását módszertani kísérletnek szánom. A hipotézisem és legfőbb kérdésem az, hogy a hálózattudomány interdiszciplináris kerete és a társadalmi hálózatelemzés (matematikai és informatikai) eszközei miként használhatóak egy művelődéstörténeti korpuszra; feltárható-e a hálózati modell használatával a bejegyzők közötti, bejegyzések általi kapcsolódások mintázata, s hogy a megközelítésmód hozzájárulhat a már ismert adatok alapján új vagy eddig esetleg rejtőző jelenségek, vagy filológiai, biográfiai részletek megvilágításához. Az elemzés során több mint 4000 bejegyzés adatait vizsgáltam, több időkeretben és bontásban. A vizsgálatban alkalmazott hálózatos elrendezés és elemzés rámutat olyan kiemelt értékű szereplőkre, elkülöníthető csoportokra, amelyek egy nagyobb, lineáris elrendezésű adathalmazban bújhatnak meg. A hálózati modell pedig lehetőséget ad arra, hogy felfedhetővé váljanak gyenge kapcsolatok és új kontextusban lássuk az album amicorumok eddig ismert bejegyzéseit.

Az alkalmi nyomtatványok kapcsolattörténeti forrásértékei – módszertani felvetés a brassói szász elit érvényesülési stratégiái nyomán (1650–1700)

Nagy Andor

Eszterházy Károly Egyetem, Történelemtudományi Intézet
tudományos segédmunkatárs, nagy.andor@uni-eszterhazy.hu

A kora újkori alkalmi nyomtatványok a történeti kutatások egy mindeddig kiaknázatlan forráscsoportját képezik. Az olyan nevezetesebb események, mint amilyen a beiktatás, fokozatszerzés, házasság vagy halál, a korabeli városi közösség egymásról készített karrierútjainak emlékeit vetítik elénk, ezért nagy érdeklődéssel fordulhatunk az ilyen dokumentumokat tartalmazó gyűjtemények felé.

A kutatásomat a Fekete-templom Levéltárában (Evangelische Kirche A. B. Kronstadt – Archiv und Bibliothek der Honterusgemeinde) található Joseph Trausch (1795–1871) brassói honismereti gyűjtő és irodalomtörténész kéziratgyűjteményében végzem. Az itt található alkalmi nyomtatványokat feldolgozva egy karrier- és kapcsolattörténeti tematikájú doktori munka bontakozott ki előttem, amelynek segítségével és a témához kapcsolódó egyéb források bevonásával egy újszerű és minden korábbinál teljesebb kép tárulhat elénk a brassói szász patrícius családok életéről.

Ha azonban egy városi elit érvényesülési stratégiáit a történeti hálózat kutatás módszereivel igyekszünk vizsgálni, akkor nem csupán azzal a problémával kerülünk szembe, hogy rendelkezésünkre állnak-e a szükséges dokumentumok, hanem a nagyszámú töredékadattal rendelkező források izoláltan jelenlévő adatelemeinek összekapcsolásával is. A relációs adatbázisok ebben igen hatékony segítségünkre lehetnek.

Előadásomban a módszertani szempontok ismertetése közben arra a kérdésre keresem a választ, hogy a forrásokból kinyerhető adatelemek láncolata miként teszi lehetővé a brassói szász elit kapcsolati hálójának térképszerű bemutatását, egyúttal azt is elemelve, hogy milyen szempontokat tartottak szem előtt az egyéni (és családi) karrierépítéseik során. Mindezzel együtt pedig érvelni kívánok amellett, hogy a szűkebb közösséghez kötődő kora újkori alkalmi írások szisztematikus feltáró munkájának eredményei a kapcsolattörténeti kutatások számára is új, korábban nem ismert adalékokkal szolgálhatnak, ezért a forráscsoportként való bevezetésüket megfontolásra javaslom.

Zichy István kamaraelnök kapcsolati hálózatai

A Magyar Kamara és vezetőjének információ hálózatának kutatási lehetőségei

Károlyi Bálint

Eszterházy Károly Egyetem

Phd hallgató, karlmax91@gmail.com

Zichy Istvánt 1655-ben választotta III. Ferdinánd király a Magyar Kamara elnökévé. Zichy korábban a győri végvidéken szolgált katonaként, így némileg élesnek tekinthető a váltás. Majd húszéves kamaraelnökségével a 17. század folyamán a második helyet foglalja el Pálffy Pál mögött. Elnöksége idejére esik Erdély veszedelme (1658-1660), az 1663-1664-es török háború, valamint a Wesselényi-féle rendi szervezkedés. Az előadás témája szempontjából ezek az események másodlagos fontosságúak, ugyanis a kamara/kamarák egy eddig kevésbé vagy szinte egyáltalán nem vizsgált területére szeretnénk felhívni a figyelmet. A Magyar- és a Szepesi Kamara különböző szervezeti egységein (harmincad hivatalok, posta állomások) keresztül egy országosnak tekinthető hálózat épült ki a 16. század folyamán. Ennek a hálózatnak a felépítésére már Ember Győző is kísérletet tett, amikor összegyűjtötte a 16. század folyamán létező hivatalokat. Mivel ezeknek a működése a 16-17. század folyamán többé-kevésbé állandó volt, megfelelő alapul szolgálhat a kutatás számára. Ugyanakkor mind a mai napig nem nagyon került középpontba, hogy milyen szerepük is volt ezeknek a hivataloknak, birtokosainak. Nyilvánvaló gazdasági feladataik mellett hírszerzőként, informátorként is fontos szerepet játszottak a kamara számára.

Az előadás szempontjából az egyik központi kérdés, hogy hogyan is működött ez az információszerző és továbbító hálózat. Kik, miért és hogyan kerültek kiválasztásra. Nem elhanyagolható, hogy azok, akik egy-egy harmincadosi hivatalba bekerültek, maguk milyen közegeből jöttek és milyen kapcsolatokkal rendelkeztek és ez adott esetben milyen következményekkel járhatott a Magyar Kamarára, illetve az alárendelt Szepesi Kamarára nézve.

Fontos kérdés, a kamarai hálózattal kapcsolatban, a kamaraelnök személyének megváltozása esetében történtek-e nagyobb változtatások a rendszerben. Zichy István esetében ez azért is lehet érdekes, mert egy kisebb intermezzo után Lippay György öccsének halálát követően került a hivatal élére.

Az utolsó kérdés, amit némileg körül kell járnia az előadásnak, hogy a kamaraelnöki kinevezés, milyen hatással volt Zichy István személyes kapcsolati hálózatára, már amennyiben el lehet választani egymástól a kamarai és kamaraelnöki hálózatot.

A levélküldés nehézségei a lengyel örökösödési háború dél-itáliai frontján

Szemethy Tamás

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

Történelemtudományi Doktori Iskola

doktorjelölt, szemethy.tamas@trefort.elte.hu

Az 1733-35 között zajló lengyel örökösödési háború – és az abban való magyar érintettség – viszonylag kevésbé tárgyalt téma a magyar történelemtudományban. Előadásomban korábbi kutatásaimra alapozva arra tennék kísérletet, hogy bemutassam a dél-itáliai front összeomlása után Szicíliára szorult Csáky-huszárok hogyan tudták tartani a kapcsolatot a Bécsben, illetve Sopronban tartózkodó Csáky György ezredtulajdonossal. Vizsgálatom fókusza elsősorban nem hadtörténeti, hanem információ-történeti jellegű, hiszen nem az egyes csapattestek mozgásával, hanem az információáramlás sebességével, jellegével, minőségével, esetlegességével foglalkoznék. Munkám alapját az Osztrák Levéltárban a Csáky család anyagai között fennmaradt levelek képezték, melyek mind a háború kitörése előtt, mind pedig az alatt nagy számban érkeztek Csáky Györgyhez. Korábban eredményeim egy részét már publikáltam – azonos címen – a Korall 63. számában, most ezeket az adatokat tovább fejlesztve mutatnám be a vizsgált kérdéskört.

Családi kapcsolatok hálózata és online adatbázisa történeti források alapján

Szilágyi Andrea

Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészstudományi Kutatóközpont,
Történelemtudományi Intézet, Lendület Családtörténeti Kutatócsoport munkatársa
posztdoktor kutató, szilagyi.adrienn@btk.mta.hu

2018 augusztusában megjelenő *Az uradalom elvesztése*. Nemesi családok a 19. századi Békés megyében című könyvemben a megyei nemesi elit, illetve a nemesi családok kapcsolatának megrajzolásához használtam elsőként az adatok tárolásához, lekérdezéséhez az Access, illetve azok vizualizációjához a Gephi programot. Ennek az adatbázisnak jelenleg a továbbfejlesztése zajlik, hiszen a Lendület Családtörténeti Kutatócsoport keretében a fentebb említett adatokat több kutató adatgyűjtéseivel (például Benda Borbála és Koltai András 16–17. századi arisztokraták Genbox-ban tárolt, Tóth Árpád által vizsgált 18. századi anyakönyvek, valamint Őri Péter és Gyimesi Réka 19. századi demográfiai adatait) próbáljuk meg integrálni. Hogyan tudunk különböző formátumokban és különféle típusú adatokat online módon összekapcsolni, importálni, hogy azok később párhuzamosan szerkeszthetők, összekapcsolhatók, továbbá egyéni és szintetizáló elemzések elvégzésére is alkalmasak legyenek?

Az előadásom első felében 19. századi nemesi családok hálózatának példáján kívánom szemléltetni eddigi eredményeimet, majd ezt követően a jelenleg ProcessWire keretrendszerén belül épülő közös családtörténeti adatbázis-építések felmerülő módszertani és technikai kérdéseket, válaszokat ismertetném, miután ezen belső munkacsoport szakmai felelőse vagyok. Az adatbázisokról bővebb leírás a kutatócsoport honlapján (<http://families.hu/adatbazisok/>) található.

A célunk a korábbi adatgyűjtések összekapcsolása mellett olyan nyílt, kereshető és folyamatosan bővíthető online felület kialakítása, amelyhez hasonló kutatásokat végző szakmabeliek, családfakutatók, helytörténészek is kapcsolódhatnak, akik számára további elemzési lehetőségeket kínálhatunk. Végül szeretnénk, hogy ha a honlapunkon futó adatbázis nemcsak integráló, hanem adatszolgáltatói szerepkörrel is bírna. A végső célkitűzésünk azonban mégiscsak az, hogy az így kiépülő online rendszer és a hozzákapcsolódó technikai eszközök segítségével tudjunk új eredményeket felmutatni családok jellemzőiről hosszú időszoron.

A 19. századi magyar építészet kapcsolati hálózata

Kelecsényi Kristóf Zoltán

Budapest Műszaki Egyetem, Építészmérnöki Kar – Építészettörténeti és Műemléki Tanszék
doktorandusz, kristof.kelecsenyi@gmail.com

Doktori kutatásom tárgya a mester és tanítvány viszony a 19. század magyar építészetében (témavezető: Gyetvainé Dr. Balogh Ágnes). A szóban forgó időszakban szűnt meg végleg a középkori hagyományokból eredő céhes képzési és szakmagyakorlási rendszer, és váltotta azt fel az egyetemi képzés, és az építészirodák rendszere, mely egyúttal alkalmas volt a század utolsó harmadában mennyiségileg is igencsak megsokasodó tervezői feladatok kielégítésére is.

A változások azonban nem eredményezték egy csapásra a korábbi mester és tanítvány szerepek eltűnését, jelentéktelenné válását, azok megmaradtak a továbbiakban is. Habár a magyarországi építészettörténet-írás nemigen ismer a század első, vagy második feléből egy-egy alkotóhoz köthető iskolákat, a fiatal építészeket befolyásoló idősebb pályatársak hatása lépten nyomon kimutatható, és így vizsgálatra érdemes.

A 19. századi magyar építész-szakma viszonyrendszerének rekonstruálhatósága sok szempontból erősen korlátozott, hiszen a kapcsolatok jellegére, tartalmára vonatkozó információk az érintettek elhunytával – emlékiratok, önéletrajzok, visszaemlékezések hiányában – sokszor elvesztek, elkallódtak. Ugyanakkor a doktori témában végzett kutatások azt támasztják alá, hogy a 19. századból napjainkig fennmaradt számos forrásértékű dokumentumból jórészt mégis kirajzolható a szakma folyamatosan változó, alakuló kapcsolatrendszere, annak sűrűsödései, csomópontjai.

A doktori kutatás segítésére, valamint a kutatás eredményeinek szemléltetésére, egy a kapcsolatokat ábrázoló „hálózati térkép” felrajzolását tűztük ki célul, mely képes a század folyamán, az idő múlásával változó kapcsolatok szemléltetésére, hasonlatosan a városi közlekedési hálózatokat ábrázoló sematikus vonalhálózati térképekhez. A szemléltetés tervezett formátuma nem csupán a mester-tanítvány viszonyok ábrázolását teszi lehetővé önmagában, de az ezeket meghatározó egyes terveken, épületeken keresztül teljes életművek ábrázolására is alkalmas, egyenrangúan megjelenítve ezáltal az építészeti pályáívek minden szakaszát és tudatosítva azt, hogy az építészeti alkotás folyamata a legritkább esetben egyszemélyes vállalkozás.

Belterület és ami mögötte van – Adalék Magyarország városhierarchia- vizsgálatához 1930

Bán Gergely Károly

Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

PhD hallgató, bangergo@hotmail.com

Hazánk városhierarchiájának megállapítása számos módszertani kérdést vet fel, ami egyfelől az összetett településszerkezetből, másfelől a sajátos Kárpát-medencei városfejlődésből adódik. Abból indultam ki, hogy a városhierarchiában elfoglalt pozíció és a városi funkciók mennyisége (összetettsége) között erős pozitív korreláció áll fenn (Beluszky–Győri 2005).

Kutatómunkám célja, hogy komplex képet alkossak az 1930-körüli hazai városhierarchiáról, pontosabban a potenciális városhierarchiákról. Ezen kérdéskört több szemszögből közelítem meg. Munkám során több városhierarchia-vizsgálat elvégzését is indokoltnak tartom. Ennek magyarázata abban áll, hogy a különféle tudományok eltérő városfogalommal dolgoznak, amelyek egymástól függetlenül is meghatározó módon jelen vannak az utóbbi évek várostörténet-írásaiban (Bácskai 2003, 2011, Szívós 2014, Gyáni 2014, 2016). Más a jogi (közigazgatási), a statisztikai, a közgazdasági, a szociológiai vagy a geográfiai városfogalom. Innen nézve a kérdést: miért ne beszélhetnénk ezeknek a városfogalmaknak a kontextusában pl. közigazgatási, statisztikai, szociológiai stb. városhierarchiákról. A kérdés továbbra is nyitott, mit tekintünk városnak, illetve mitől város egy település Magyarországon a két háború között?

Ezen előadásom során a kutatómunkám egyik sarokpontjára helyezem a hangsúlyt. A jogi értelemben vett hierarchiavizsgálat fontos eleme, hogy a bel- és külterületi adatok szétválasztásra kerüljenek, hiszen a klasszikus tanyaelv ekkor már nem működött. Lényegében ezt hangsúlyozta a két háború között Mendöl Tibor és legutóbb Timár Lajos is (1993, 2006), amikor felhívta erre a fontos jellemzőre a geográfusok és a történészek figyelmét. Meghatározó kérdés, hogy jelen településszintű kutatás során mit tekintünk a település határának? Közigazgatási értelemben egy egységről beszélünk, azonban az eltérő hazai városfejlődésnek köszönhetően bonyolult kapcsolat alakult ki a városmag és annak külterülete között. További fontos módszertani eleme a vizsgálatnak, hogy az általam épített számítógépes komplex adatbázis miként modellezi, illetve hogyan torzítja a struktúra egészét s egyes szintjeit például a különféle (közigazgatási, oktatási, gazdasági stb.) funkciók eltérő konstellációja esetén.

Ezzel az eddigi hazai kutatásoktól több ponton is eltérő, új módszertani alapokra helyezhető a két világháború közötti magyar városhierarchia-vizsgálata. Továbbá Beluszky Pál és Győri Róbert munkája (2005) alapján lehetőség nyílik annak megállapítására, hogy milyen változások történtek 1930-ig az említett településstruktúrában.

Egy magyar város közvilágítási hálózata a 19. század második felében A történeti tér hálózatosága, valamint a településfunkciók és közvilágítás

összefüggései

Fábián Borbála

fabianborbala@yahoo.com

A közvilágítás hálózatosága, a modern világítási rendszerek közül a gáz és a villanyvilágítás esetében egyértelműnek tűnik, hiszen mindkét esetben a világítás technikai része, hogy az egyes lámpákat csővezeték, vagy villanyvezeték köti össze, és a világító anyagot az előállítási helyétől egy vezeték juttatja el a felhasználóig. Ugyanakkor a korábbi világító anyagok esetében feltételezhetjük-e egy hálózat létezését? Vagy a lámpákat csak véletlenszerűen helyezték el? A hatékony közvilágítás létrehozásához az egyes lámpákat úgy kell elhelyezni, hogy egymástól „látó- és járótvolságon” belül legyenek, tehát még ha a fényköreik nem is érnek össze, mégis láthatóságon belül maradjanak, valamint a lámpagyújtogatók egy adott körzetet hatékonyan bejárhassanak, hogy a lámpák égését felügyelni tudják.

A közvilágítás gyakorlati célja, hogy az éjszaka közlekedőket segítse, tehát a város olyan pontjait is meg kell világítani, ahol éjszaka valamilyen veszélyforrás, pl.: gödör, árok, építkezési terület, híd, vagy egy utcasarok található. Másik cél, hogy a fontosabb épületekhez el lehessen jutni éjszaka is, pl.: vasútállomáshoz, malmokba, vendéglőkbe. A 19. század közepén a közvilágítás már egyúttal a polgárok szórakozását is szolgálta, és nemcsak azáltal, hogy a szórakozóhelyek megközelítését elősegítette, hanem az esti sötétségben sétálók számára látványosságot is nyújtottak. Nagyon fontos volt közvilágítási hálózat pereme is, ez jelölte ki, hogy mekkora területre terjedt ki. Sok esetben ez egyben a belvárosi terület határát jelentette, valamint a kétféle világító anyag határa a külvárosok megkülönböztetését is szolgálta. A 19. század második felében a közvilágítás már a városias és a falusias települések közötti határt is kijelölte.

Az egykori közvilágítási hálózatokat leginkább a korabeli térképekről lehet megismerni, hiszen a mérnöki vagy kapitányi hivataloknál tudniuk kellett, hogy pontosan hol állnak az egyes lámpák. Egy ilyen különleges térkép maradt fenn Baja városáról, ahol egy 1860 körül készített térképre rárajzolták az 1887-ben működésbe hozott utcai gázlámpákat és -vezetéseket. A korábbi évekből, az olajvilágítás korszakából több lámpajegyzék is fennmaradt, melyben felsorolják, hogy hol álltak az utcai olajlámpák. Ezek segíthetnek annak a rekonstrukciójában, hogy melyek voltak a legforgalmasabb utcák a városban, vagy hol laktak a foglalkozásuk vagy pozíciójuk szerint fontos polgárok.

Előadásomban azokra kérdésekre keresem a választ, hogy miként működött ez a hálózat? Milyen történeti teret rajzolnak vagy világítanak meg az utcai lámpák? A településfunkciók és a közvilágítás között milyen összefüggések fedezhetők fel?

Diplomáciai képviseltek globális hálózatai, 1817-2015

Dr. Kacziba Péter

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányi Tanszék
egyetemi adjunktus, kacziba.peter@pte.hu

A hálózati megközelítés az 1960-as években jelent meg a nemzetközi folyamatok tanulmányozásában, korai evolúciójára főként a Kurt Lewin neve által fémjelzett harvardi hálózatelemzési iskola, valamint a szociálintropológiában J. Clyde Mitchell és John Barnes nyomán kifejlődő strukturális megközelítés volt hatással. Ezek a strukturális elemzések részletesen vizsgálták az államközpontú nemzetközi rendszer sajátosságait; a kereskedelmi folyamatok hálózati összefüggéseit; az interakciók, tranzakciók és nemzetközi kohéziók tulajdonságait; a szervezeti tagságok következményeit; a regionális klaszterezettséget vagy a szövetségi rendszerek alapvetéseit. Utóbbiak mellett a rendszerszintű megközelítések egyik legfontosabb vonulata, az államok közötti diplomáciai kapcsolatokra fókuszált. A diplomáciai linkek meglétéből, hiányából és jellegéből próbált a nemzetközi rendszerre, a centrális vagy periférikus, továbbá a regionális vagy individuális szereplőkre vonatkozó tulajdonságokat kinyerni.

Jelen kutatás ezek közül a kérdések közül elsősorban a diplomáciai hálózatok szerkezeti felépítésére koncentrált. Az elemzés tárgyát képező 40 hálózat összevetésekor az egyik legszembetűnőbb jellegzetesség a szerkezeti komplexitás folyamatos és fokozatos növekedése volt. A hálózati alkotóelemek számának növekedése azonban nem járt együtt a sűrűség növekedésével, amelynek értéke az elemzett évek során egyetlenegyszer sem haladta meg a $D=0.5$ -öt. Az elemzett példák szintén jellemző tulajdonsága volt az, hogy a relatíve alacsony sűrűségi arányok a meglévő kapcsolatok magas szimmetrikusságával jártak együtt: a vizsgált időszakban a reciprocitás átlagos értéke $r=0.76$ volt. Utóbbi adatok a hálózatokban létrejövő és nem létrejövő kapcsolatok szimmetrikusságára utalnak, azaz, ha létrejött egy kapcsolat, akkor azt többségében viszonzták, ha nem, akkor pedig nem.

A kutatás szintén részletesen elemezte a centralitási adatokat. A fokszám, a köztiség és a közelség centralitás adatainak vizsgálatakor szembetűnő volt Franciaország, Egyesült Királyság, USA, Németország, Olaszország, Oroszország központi szerepe. Ezek a központi szereplők a közösségkeresés során az egyes hálózati alcsoportok között helyezkedtek el, míg a modularitási adatok vizualizálása többé-kevésbé jól visszaadta a földrajzi régiókból következő diplomáciai partnerségek területi rendeződéseit. A vizsgálat szintén kitért a preferenciális kapcsolódás, valamint a diplomáciai partnerség elemzésére. Előbbivel kapcsolatban egyértelmű eredmény, hogy a hálózatokba belépő új államok kapcsolódásai átlagosan valóban a legmagasabb fokszámmal rendelkező centrumokat preferálták. A diplomáciai partnerség vizsgálata az egyes kapcsolódások megjelenésének és fennmaradásának időbeli frekvenciáját elemezte, azaz megkísérelte felvázolni, hogy a kialakuló diadikus párok a 40 mintavételi évből hányban maradtak fenn. Az adatok alapján a hálózatban szereplő 214 állam között kialakuló párok átlagosan 8,01 mintavételi évig maradtak partnerségben, ezt a számot ugyanakkor befolyásolta, hogy az adott állam mikor lépett be a hálózatba.

A Német Birodalom diplomatáinak az Osztrák–Magyar Monarchia gazdaságát befolyásoló tevékenysége 1889–1893 között

Dr. Karbin Ákos

VERITAS Történetkutató Intézet

csoportvezető főlevéltáros, karbinakos@gmail.com

Mit tudunk a Német Külügyminisztériumnak a Monarchiát érintő diplomáciai hálózatáról? Mely személyek voltak az adott időszak vezető német diplomatái? Milyen módon igyekeztek befolyással lenni a Monarchia, vagy kifejezetten Magyarországgal gazdaságára? Hogyan működött a német külügyi szolgálat? Milyen konkrét bizonyítékai vannak titkos tevékenységüknek, s mennyire volt ez sikeres?

Az Osztrák–Magyar Monarchia legfontosabb szövetségese a Német Birodalom, amely a katonai partnerség mellett szoros gazdasági együttműködést is jelentett. Az 1890-es évek első harmadában zajlott le a Monarchia valutareformja, valamint kötötte meg vám- és kereskedelmi szerződését Németországgal. Ennek kapcsán nem véletlen, hogy egy ilyen szintű állami reform és gazdaságélénkítő intézkedés felkeltette a legfontosabb szövetségese, a Német Birodalom érdeklődését, s figyelemmel kísérte az itt zajló gazdasági folyamatokat. Előadásomban ezt a gazdasági együttműködést kíséreltem meg újszerű módon bemutatni elsősorban berlini, bécsi, másodsorban budapesti levéltárakban őrzött iratanyag alapján.

A választás azért esett a Német Birodalom követeinek jelentéseire, mert gazdaságilag, pénzügyileg és hadászatiilag a Monarchia legfontosabb partnere, valamint sorsának alakulásában meghatározó volt a szövetségi rendszere. A Bécsben és Budapesten működő német diplomaták jelentéseiből egyértelműen kiderült az, hogy a németek számára meghatározó fontossággal bírtak a Monarchiában zajló gazdasági folyamatok. Ausztria–Magyarország gazdaságát érintő változás természetesen más országokra is hatást gyakorolt. Különösen olyan szoros szövetség esetén, mint amilyen a két birodalom között fennállt. A német kormányzat ezeken a jelentéseken keresztül látta a Monarchiában zajló folyamatokat, s ezek nyomán ítélte meg az eseményeket.

A Német Császárság diplomatáin keresztül fontos hírszerzési és egyúttal befolyásolási tevékenységet fejtett ki Ausztria–Magyarországon. A diplomaták tevékenységének fontosságáról meglehetősen kevés írás szól, pedig befolyásuk volt arra, hogy egyes események miként végződjenek.

Az új kezdet prófétája: H. W. Steed, a Habsburg Birodalom és a délszláv kérdés

Dr. Szeghő Patrik

Balassi Intézet

képzésvezető, patrik.szegho@gmail.com

A 20. század hajnalán egyértelművé vált Nagy-Britanniában, hogy Németország nem az európai hatalmi egyensúly fenntartója, hanem kihívója volt. A német törekvések olyan aktív külpolitikát igényeltek a szigetország részéről, amely a hagyományos brit elzárkózási politika feladását jelentette. Az új irányvonalnak köszönhetően a hivatásos diplomaták mellett a brit napilapok európai tudósítójának szerepe is megnőtt, akik háttér diplomáciai tevékenységükkel olyan információkhoz jutottak, amelyek hasznos kiegészítői voltak a követségi jelentéseknek.

A századelő tudósítói között találjuk a németellenességéről elhíresült, az európai politikai elit és dinasztiák előtt is ismert Henry Wickham Steed-et. A liberális imperializmus híveként meg volt győződve a Brit Birodalom elsőségében és civilizációs küldetésében, a birodalom érdekeinek önjelölt védelmezőjeként pedig írásai csakhamar a politikai aktivizmus köntösébe burkolódtak.

A Times bécsi tudósítójaként Ausztria–Magyarországon töltött évtized alatt (1902–1913) Steed tudatosan az értelmiségi és politikai körökben keresett társaságot, amíg végül a befolyással bíró birodalmi vezetők kapui is megnyíltak előtte. Kiterjedt társadalmi tőkéje révén kiválóan informált maradt Közép-Európa ügyeiben, de a dunai birodalom németbarát irányvonala miatt a kezdeti bizakodó és építőjellegű írásait kritikus hangvételű cikkek váltották egészen addig, amíg az újságíró a közép-európai újrendezés egyik legkorábbi és legkitartóbb szószólójává nem lépett elő.

Az első világháború kitörésekor a brit szlávbarátok közül a jugoszláv eszme egyik legelkötelezettebb pártfogójává váló Steed a szigetország közvéleményét és vezetőit megismertette mind a nemzeti önrendelkezés gondolatával, mind a délszláv kérdés megoldatlanságának vélt veszélyeivel. Az egyesült délszláv állam létrehozása a háború elején egy olyan grandiózus terv részévé vált, amely a kontinentális erőegyensúly helyreállítása érdekében Közép-Európa független nemzetállamokká történő átrendezését kívánta. Steed és elvbarátai a délszláv egységtörekvést nemcsak a háború kitörésének egyik meghatározó okaként láttatták, de érveik szerint a délszláv kérdés józan és időtálló rendezése a tartós európai béke záloga is volt egyben.

Az elhúzódozó első világháború és a tömegsajtó alkonya, a maga köré épített kiterjedt kapcsolati hálóval együtt kivételes lehetőséget biztosítottak a sajtó világából érkező H. W. Steed számára az Európa jövőjét meghatározó békerendezés közvetett befolyásolására. Szervezőképessége, írástehetsége, nyelvtudása, ismeretségi rendszere, narcizmusba nyúló magabiztosága és makacssága, az összeesküvés-elméletek elfogadására való hajlama révén alakja sajátos módon kapcsolódott a Nagy Háború előzményeihez és történetéhez, amelyet a *Fall of Eagles* c. történelmi filmdráma is megörökített.

„Modern idők vértelen viadala” – Az érdekérvényesítés lehetőségei a Népszövetség központjában

Varga Lujza

Magyar Nemzeti Múzeum;

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

projektmenedzser; doktorandusz, varga.lujza@hnm.hu

A Nemzetek Szövetsége 1919. április 28-án azzal a céllal jött létre, hogy egy minden államot egyesítő, a kölcsönös biztonság elvére épülő szervezetként a titkos diplomácia és a szerződések rendszere helyébe lépjen. Woodrow Wilson amerikai elnök úgy vélte: „ez az intézmény gyakorolná az elsődleges és legfontosabb hatalmat: a világ közvéleményének erkölcsi erejét, a nyilvánosságét, amely megtisztít, megvilágít és hatékonyan befolyásol...”.

A szervezet székhelyül Genfet választották, ami a Közgyűlések mellett a tárgyalások, magánbeszélgetések és az információszerzés egyik legfőbb központja is lett. A Népszövetség Közgyűlései szinte valamennyi kérdéshez fórumot kínáltak, az ott folyó vitákat és döntéseket a világsajtó nagy figyelemmel kísérte.

A háttérben azonban a Népszövetség szervei közül kiemelt szerepet kapott az év egészében működő Titkárság, amely képes volt a Közgyűlés elé kerülő ügyek elősegítésére vagy megakasztására. A tagállamok ezért törekedtek arra, hogy a Titkárság hivatalnokai közé saját nemzetük tagjai is bekerülhessenek – annak személyi összetételében azonban egyértelmű volt az angol-francia és az általuk baráti országoknak tekintett nemzetek felülreprezentációja.

Ebben a közegben a személyes kapcsolatháló éppúgy a siker szükséges eleme volt, mint a kvalifikáció és rátermettség. A döntéshozatal tekintetében szinte valamennyi beszámoló megemlíti a magánbeszélgetések fontosságát – ezért a Népszövetség és segédszervezeteinek helyszínei mellett a legfontosabbak között tartják számon a szállodákat is.

A trianoni sokkból épp csak magához térő Magyarország 1922. szeptember 18-án nyert felvételt a Népszövetségbe, de már másfél évvel korábban, 1922 februárjában létrehozott egy a Népszövetség mellett működő magyar titkárságot. A genfi titkárság feladatai között szerepelt a Népszövetségre és az ahhoz kapcsolódó különböző szervezetekre vonatkozó kezdeményezések lebonyolítása, információk beszerzése és továbbítása, valamint közvetítés a Népszövetség és a magyar kormány, és további magyar szervezetek között.

A Népszövetség közgyűléseire érkező magyar delegáció tagjai – vezetője Apponyi Albert volt, de gyakran tagja volt Bethlen István és Khuen-Héderváry Sándor is – olyan politikusok, diplomaták és szakemberek voltak, akik nem csupán a közgyűléseken tudták képviselni az országot, de a szükséges háttérbeszélgetéseket is lefolytathatták.

A Népszövetség tehát az általa biztosított számos lehetőség mellett sem volt képes a titkos diplomácia megszüntetésére. A kulcskérdések továbbra is a megelőző háttértárgyalásokon, valamint fogadásokon és magánbeszélgetéseken dőltek el. Előadásomban ennek a rendszernek a működését szeretném bemutatni néhány magyar példán keresztül.

A magyar kormány és az Amerikai Egyesült Államokban élő magyar politikai emigrációs csoportok kapcsolata a hidegháború alatt a fellelhető levéltári források tükrében

Hermann Gabriella

Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola
doktorjelölt, hermanngabriella@gmail.com

Habár Magyarország és az Egyesült Államok hidegháborús viszonyát számos módon feltárták már, sőt az amerikai magyar érdekvédelmi tevékenységről számos tanulmány, könyv született, a hidegháború időszakával foglalkozó szakirodalom eddig kevésbé szánt figyelmet a magyar kormány és a korábbi politikai rendszerek magyar emigrációs csoportjai közötti általános kapcsolatrendszer e korszakbéli alakulástörténetének. Kapcsolathálózati elemzésre pedig a diaszpóra magyarsággal kapcsolatban egyedül a Maven7 cég Massachusetts-i magyarokról szóló kutatásai kapcsán került sor, melynek nem voltak történeti vonatkozásai.

Jelen konferenciára tervezett előadás témájaként szolgáló kutatás célja e hiány legalább részleges pótlása, támpontok nyújtása volna: a hidegháború teljes időszakának részletes és mélységekben történő elemzése helyett a fókuszban azoknak a csomópontoknak a megtalálása áll, amikor valamilyen fordulat következik be az ideológiai, stratégiai döntésekben, valamint azok gyakorlati megvalósításában. A kutatás időhatára elsősorban az ötvenes, hatvanas és hetvenes évek, mivel ebből az időszakból áll rendelkezésre a legtöbb fellelhető forrás, de igyekszik kitekintést nyújtani a hetvenes-nyolcvanas évek kapcsolattörténetére is. Ezen korszak társadalmi kapcsolathálózatának teljes feltárásának elvégzése helyett az előadás elsősorban az információs folyamatok sajátosságaira koncentrál mind a diaszpóra-szervezetek, mind a magyar titkosszolgálatok és az azok jelentéseit felhasználó döntéshozó szervek (MSZMP KB, PB) összefüggésében: hogyan lesz az információból döntés és cselekvés, hogyan térít el döntéseket hamis vagy pontatlan információ, hogyan jelennek meg a szembenállók közös információs forrásai. Az eddig már gyűjtésre került levéltári források alapján a következő konkrét kérdéskörök megválaszolására kísérel meg választ adni:

- a hidegháború különböző korszakaiban a magyar Külügyminisztérium Emigrációs Politikai osztálya és az Állambiztonság különböző szervei milyen anyagokat gyűjtöttek az észak-amerikai politikai emigrációról a különböző korszakokban;
- kik és milyen jelentéseket írtak, mely szervezetekbe voltak beépülve, mely szervezetek tevékenységének felügyelete állt a különböző korszakokban előtérben;
- ezek alapján a döntéshozó szervek milyen osztályokba sorolták az emigráció különböző csoportjait és azok képviselőit, milyen stratégiát alkalmaztak soraik megtörésére, hogyan igyekeztek felhasználni őket saját céljaikra;
- továbbá kik voltak azok emigránsok, akik a magyar állambiztonságnak dolgoztak.

A rádiótávíró kezdeti használata gyakorlatban.

A Japán flotta információs hálózata a Csuzimai ütközet során

Szabó Levente Gábor

Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Történettudományi Doktori Iskola

doktorandusz, levriker@gmail.com

A XIX. század során a távíró hihetetlen mértékben és gyorsasággal forradalmasította az információáramlás sebességét. Távíróhálózatok sokasága épült ki szerte a világon, viszont a rendszer teljes mértékben a kábelhálózatoktól függött, így a tengereket csak átszelni tudták ezzel a módszerrel, meghódítani nem. A XIX. század végén nagy változást hozott a Marconi által kifejlesztett vezeték nélküli rádiótávíró rendszer. Lényegében megszűnt a vezetékektől való függés. Ez lehetővé tette, hogy a hajók is összeköttetésben maradjanak a szárazfölddel és egymással is.

Bár kezdetben a Brit Királyi Haditengerészet érdeklődött kimagasló mértékben a technológia iránt, minden modern flottával rendelkező ország hamar felismerte ennek az új találmánynak a fontosságát és praktikusságát. A XX. század elejére lényegében az összes modern haditengerészet rendelkezett a rádiótávíró valamelyik fajtájával, a használatuk viszont országonként eltért. Elsőként a Japán Birodalmi Haditengerészet rendszeresítette minden 7000 tonna feletti vízkiszorítású hajón a rádiótávíró alkalmazását. Akiyama Saneyuki tengerészeti attasé már az 1897-ben zajlott Marconi amerikai demonstrációi alatt felismerte a jelentőségét, és a minisztériumnak írt memorandumában sürgette a technológia felhasználását. A japán haditengerészet büdzséjébe azonban nem fért bele a Marconi típusú távírók vásárlása, ezért saját módszerrel próbálták meg kiküszöbölni a hiányosságot. Shunkichi Kimura professor vezetésével fejlesztették ki saját távíró berendezésüket, amelyet 1901-ben sikeresen teszteltek 110km-es távolságban. Mindössze két év alatt a flotta nagy részét képesek voltak ellátni ezekkel a távírókkal.

Az 1904 és 1905 között zajló orosz-japán háború záróakkordja a Csuzimai (Tshushima) ütközet volt, amely során a japán flotta döntő vereséget mért az oroszokéra, teljesen megsemmisítve azt. Tanulmányomban a Japán Birodalmi Haditengerészet által használt felderítési taktikákat szeretném bemutatni. A japán flotta a rádiótávíróból fakadó technológiai előny segítségével egy teljesen egyedi sakktáblaszerű elrendezésben kutatót az orosz flotta után. A gráfelmélet egy kezdetleges formáját felhasználva próbálta maximalizálni a flotta hatékonyságát, elérve így, hogy a több mint 100 hajóból álló japán flotta egyszerre hatékonyan kutathasson az orosz flotta után, és legyen harckész állapotban bárhol is találják meg azt.

Kapcsolati hálók a XII. kerületi nyilas pártszervezetben

Csonka Laura

Magyar Nemzeti Levéltár

történész, levéltár-pedagógus, laura.csonka@gmail.com

Előadásomban a nyilaskeresztes ideológia terjedésének hálózatosságát szeretném bemutatni egy fővárosi kerület vonatkozásában, hogy miként alakult meg és növekedett 1939 és 1945 között a XII. kerületi nyilas pártszervezet, és a pártszervezetben, párttagtoborzásban kik, illetve milyen tényezők játszottak szerepet.

A nyilaskeresztes eszme terjedésének és a kerületi nyilas párthálózat kiépítésének vizsgálatokor a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának őrizetében lévő, a Nyilaskeresztes Pártra vonatkozó anyagokra, illetve a Budapest Főváros Levéltárában és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött népbírói anyagokra lehet leginkább támaszkodni. Külön kiemelném a kutatás fő forrástípusát, a nyilaskeresztes párt párttagságra vonatkozó dokumentumait, melyek egy-egy személyre vonatkozóan a személyes és családi adatok mellett a pártban betöltött szerepére is rávilágítanak. Külön figyelmet érdemel a hálózatosság szempontjából az ajánlók neveinek vizsgálata, tehát hogy kik voltak azok a személyek, akik a felvételre jelentkezőt a párt számára ajánlották, kik toboroztak tagokat. Ez által felállíthatóak a párttagok közötti kapcsolati hálók.

A pártba való belépés kutatásakor az egyén politikai meggyőződése mellett jelentőséggel bírtak olyan tényezők is, mint például a munkahelye és a családi háttére. A XII. kerület vonatkozásában figyelemreméltó, hogy a legtöbb esetben a férjek beléptetik feleségeiket, az apák a felnőttkorba lépett gyerekeiket, de testvérpárok is nagy számban találhatóak. Így családi hálózatok felfejtésére is lehetőség nyílik és kiderül, hogy igen erős volt a csoportkohézió a tagok között.

A nyilaskeresztes párt XII. kerületi pártszervezete a nyilas hatalomátvétel után az egyik leghírhedtebb kerületi pártszervezet volt, melynek tagjai több mint ezer fővárosi zsidó meggyilkolásáért voltak felelősek. Az 1944-1945 folyamán végrehajtott tömeggyilkosságaikat is leginkább abban a kerületben követték el, ahol éltek, ahol ismerték a kerületi lakókat, tudták, kik a nyilas állam ellenségei.

Az 1944-ben nyilas pártszolgálatossá vált személyek lakhelyeinek, munkahelyeinek, a pártházaknak és az atrocitások helyszíneinek térképre vetített hálózata révén mutatkozik meg igazán, hogy a kerületben milyen közel is éltek egymáshoz a tettesek és az áldozatok, így módon pedig a nyilas korszak eseményei kapcsán a mélyebb összefüggések megvilágítására is lehetőség nyílik.

Csapatok Csapata – Modern hálózat- és szervezetépítés az Egyesült Államok

Különleges Erőinél

Lengyel Ádám

Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Történettudományi Doktori Iskola Jelenkor Program

doktorandusz, adamlengyel92@gmail.com

A 20. század végén, a 21. század elején bekövetkezett információs forradalom és a technológiai újdonságok, mint például a hordozható telefonok és az internet megjelenésével az információáramlás, az információátadás sebessége hihetetlen mértékben felgyorsult. Ennek előnyeit a különböző vállalatok, hírközlő csatornák és a hétköznapi felhasználók mellett a különböző terrorista-és gerillacsoportok is igyekeznek kiaknázni.

Az olyan szigorú, erősen szabályozott parancsnoki hierarchiával, struktúrával és rendszerrel rendelkező szervezetek, mint a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek vagy a hírszerző ügynökségek számára ebben a felgyorsult világban a működés nagy kihívásokat jelent. Ennek oka, hogy erősen szabályozott struktúráik és döntéshozatali és végrehajtási mechanizmusaik lassítják az információ áramlást, a döntéshozatalt és a végrehajtást.

Stanley McChrystal tábornok ismerte fel ezt a problémát, és amikor 2003 őszén kinevezték az Egyesített Különleges Műveleti Parancsnokság (JSOC) élére, mindent elkövetett, hogy egy a modern infokommunikációs technikákat felhasználó, agilis és gyors szervezetet hozzon létre a korábbi merev rendszer helyén. Ehhez egyfajta új, modern, bizalomra és a közös cél elérésére épülő csapatot kellett létrehoznia, nem csak a különböző katonai alakulatokból, de a különböző hírszerző ügynökségek tagjaiból is.

Előadásomban ezt a folyamatot, illetve a tábornok által alkalmazott szervezetelméleti, hálózatépítési és infokommunikációs módszereket igyekszem ismertetni, és bemutatni azt, miért is nevezte McChrystal az alakulatot később a Csapatok Csapatának.